

Në 95-vjetorin e lindjes

Aleksandër Moisiu në skenat e botës

Vangjel Moisiu,

bashkëpunëtor i vjetër shkencor

- Unë jam rritur në Shqipëri... babai im është shqiptar dhe nëna ime është shqiptare nga arbëreshët...
- Ja tek qendronte një aktor i madh dhe i famshëm.
- ...Një zë malli, dhëmbjeje, gëzimi, dhe, mbi të gjitha, një zjarr i gjallë.
- ... ai ka mahnitur një publik të tërë.
- Mbas shfaqjes, populli e futi atë në zemër.

Aleksandër Moisiu, aktori i madh me origjinë shqiptare, ishte i fundit nga plejada e tragjedianëve gjigandë që shkëlqyen në artin skenik në dekadat e para të shekullit të 20-të. Ai korri triumfe të panumërta në skenat e Evropës dhe të kontinenteve të tjerë, që nga Londra në Rio de Janeiro, nga Moska në Çikago, nga Budapesti dhe Kairo, Parisi dhe Meksiko, Stokholmi dhe Milano. Shkëlqeu në horizontin e artit skenik botëror si një yll verbues, që me forcën e interpretimit të përsosur dhe zërin magjepsës, bënte të dridheshin zemrat e njerëzve. Ai e bëri veten të pavdekshëm.

Miliona njerëz që e panë në skenat e botës, kritikët më në zë apo dramaturgë të shquar, regjisorë të mëdhenj si Stanislavski e Reinhard, shkrimtarë të dëgjuar si bashkatdhetari i tij akademiku Viktor Eftimiu, S. Cvaig, T. Mann, F. Molnar e shumë të tjerë - të gjithë këta njohës të shquar të artit skenik, ishin të një mendjeje në vlerësimin e Moisiut. Dhjetëra e dhjetëra vepra e monografi, mijëra artikuj studimi dhe komente, mijëra fotografi në role dhe interpretime të ndryshme, përbëjnë fondin bibliografik të Moisiut, më i pasuri dhe më i shumëllojshmi që ndodhet në arkivat shtetërore teatrale të kryeqyteteve të Evropës Qendrore si dhe të të gjithë Evropës.

Interpretimi i shkëlqyer i Faustit, Hamletit, Jeldermanit, Dube-datit dhe, veçanërisht, i Fedias, bënë që emri i tij të përhapej si stuhitë në vende të ndryshme të kontinenteve.

Duke filluar nga viti 1911 e deri në fund të jetës së tij, Moisiu nisi shtegtimet emocionante, duke debutuar plot triumf në skenat e qyteteve më të mëdha të botës.

E ndërpreu përkohësisht këtë krijimtari Lufta e Parë Botërore. Vitet e Luftës së Parë Botërore ishin të rëndë për Moisiun. Ai u rekrutua ushtar i thjeshtë dhe më vonë shërbeu si aviator në frontin gjermano-francez. Gjatë operacioneve vëzhguese, avioni i tij u dëmtua dhe ai ra në territoret e prapavijave franceze dhe u trajtua si rob luftime. «Kur ai shkoi në luftë - kujton një nga motrat e tij, Sofia, - mamaja ishte mjaft e shqetësuar dhe e zemëruar me të. Ajo i shkroi atij letra me qortime të shumta, ku i thoshte se, në qoftë se rikthehej, do ta shantë rëndë: Djal i keq! Por kur ai u kthye me të vërtetë, dhe i dukeshin qartë vuajtjet e luftës dhe të robërisë në kampet e luftës, atëherë mamaja nuk i tha asnjë fjalë. Ajo qau dhe zemra na u shtang

duke e parë atë në një gjendje të tillë të mjeruar».

Lufta e Parë Botërore imperialiste i bëri përshtypje mjaft të rëndë Moisiut. «Lufta ndryshoi dhe deformoi çdo gjë, - thoshte ai në një bisedë me miqtë e tij. - Nuk është aspak e vërtetë që lufta ishte e nevojshme».

Nga kushtet e vështira të kampeve të përqendrimit, si rob luftime, Moisiu mundi të shpëtojë në sajë të ndërhyrjes së miqve të tij, në radhë të parë të Viktor Eftimiut, bashkatdhetarit dhe mikut të tij të ngushtë.

«Në vitin 1915, - shkruan Viktor Eftimiu, - kur ndodhesha në Berlin... erdhi tek unë aktorja Johana Terwin, gruaja e ardhshme e Moisiut. Më tha se Aleksandri ishte rob luftime në Francë, i sëmurë, dhe se, po të mbetej akoma për një kohë të gjatë në kampet e përqendrimit, ishte rrezik të vdiste... Më t'u kthyer në Bukuresht, ndërhyra pranë Ambasadës së Francës dhe me gjithë mend ja arrita qëllimit: aktori i madh u lirua, duke u shkëmbyer me një gjeneral francez, i kapur prej gjermanëve. Por Moisiu s'kishte të drejtë të kthehej në Gjermani. Jetoi dhe luajti në Zvicër deri në mbarim të Luftës së Parë Botërore».

Gazeta «Flamuri i Shqipërisë», që botohej në Kostancë të Rumanisë, në numrin e 1 gushtit 1916 i bënte jehonë çlirimit të A. Moisiut nëpërmjet përpjekjeve dhe shkrimeve që Viktor Eftimiu u kish drejtuar organeve të shtypit. «U thashë, se përveç admirimit tim për Moisiun, ajo që më shtyri të përiqesha tutje - tëhu ishte edhe fakti se ai ishte shqiptar prej origjine. Ai ishte prej Durrësi, unë jam prej një vendi në afërsi të Korçës, jemi që të dy shqiptarë».

Mbas mbarimit të luftës, i ftuar nga Viktor Eftimiu, i cili në këtë kohë ishte drejtor i përgjithshëm i teatrove rumune, Moisiu shkoi në Rumaninë së bashku me Terwinin dhe grupin e tij teatral, i pritur me dashuri dhe përzemërsi nga miqtë e tij shqiptarë.

Pas luftës ai luajti me madhësi në amfiteatrot antike të Athinës, në sheshet e mëdha përpara katedraleve të Salsburgut dhe të Milanos, në arenat gjigande të cirqeve të Berlinit dhe të Vienës, në sallat e mëdha të «Gloub Thietër» të Londrës, «Sençeri thietër» të Nju Jorkut, në MHAT - teatrin artistik të Moskës etj., duke marrë nga publiku i vendeve të ndryshme të botës admirimin e

Aleksandër Moisiu (Botohet për herë të parë)

pafund dhe njëheri kurorën e lavdisë si artisti më i madh i epokës së tij. Në miliona spektatorë të Berlinit, Parisit, Moskës, Bernës, Budapestit, Çikagos, Bukureshtit, Londrës, Stokholmit, Meksikos, Pragës, Nju Jorkut, Kairo, Tokios e Stambollit, ai la mbresa të pashlyeshme, i brohoritur plot entuziazëm dhe emocione.

Gjatë dy dekadave të fundit të jetës së tij ai ishte në turne: në dhjetor 1913 - në Pragë, në nëntor 1921 - në Suedi e Rumania, në janar 1922 - në Zvicër e Rumania, në shkurt 1923 - në Hollandë, në shkurt 1924 - në Budapest e në Ballkan, në mars 1924 - në Bashkimin Sovjetik, në prill 1925 - në Budapest, në shtator 1925 - në Zvicër dhe Suedi, në dhjetor 1926 - në Zvicër, në tetor 1927 - në Paris, në nëntor 1927 - në Nju Jork, në dhjetor 1928 në Çikago, më 1929 (turneu më i madh) - në SHBA, në maj 1930 - në Londër, në nëntor 1930 - në Egjipt, në janar 1931 - në Zvicër, në prill 1931 - në Argentinë, në dhjetor 1931 - në Meksikë, në shtator 1932 - në Stokholm, në janar 1933 - në Hollandë, në korrik 1933 - në Milano, në gusht 1933 - në Romë, në nëntor 1933 - në Hollandë dhe Çekosllovakia, në vitin 1934 dhe 1935 - në Itali.

Në këto turne ai luajti shumë role: Hamletin, Otelon, Osvaldin, Fedian, Edipin, Dube-datit, Konstin Karole, Oberonin, Jeldermanin, Idiotin, Tasson, Acorin, Faustin, Markiz Pozër, Ekdalin.

Të shkëlqyera ishin shfaqjet e Moisiut në skenat e Anglisë gjatë turneut të vitit 1930. Në sallën e «Gloub Thietër» në Londër, Glasgow, Birmingham etj. Moisiu interpretoi rolet e Fedias («Kufoma e gjallë») dhe Hamletit. Kronikat e shtypit të atëhershëm u bënë një jehonë të madhe këtyre shfaqjeve, veçanërisht artit të pakrahastës të Moisiut. Gazeta «Deili Telegraf» botoi një artikull të madh, ku ndër të tjera thuhej: «Z. Moisiu, më i famshmi

ndër aktorët modernë të Gjermanisë, 1) u shfaq me një tekst gjermanisht të Tolstojt «Kufoma e gjallë». Z. Aleksandër Moisiu është një nga të pakët aktorë madhështorë që kemi pasur fatin të shohim... Menjëherë ju mësoni, pastaj nuk ju hiqet kurrë nga mendja, se keni qenë në praninë e një inteligjenti sympretë, zëri i lakmueshëm dhe i sjellshëm i të cilit, ashtu si edhe fytyra e tij, nuk është thjesht mjet shprehës. Dhe, gradualisht, ju kuptoni se këto veti, kaq të pasforcuara dhe ende aq të pagabuara, formojnë një nga personalitetet më të forta, më interesante dhe më tërheqëse, të cilit ju dorëzua çdo teatër» 2).

«Z. A. Moisiu, - shkruante «Dhë Tajms», - mund të përvijojë një portret në ato tipare që duken si të pakapshme, ndërsa dallon në mënyrë delikate dhe të vërtetë, midis elementeve të ndryshëm e të shumëllojshëm të punës së tij, se ai është në gjendje t'i bashkojë ato në një pikturë të vërtetë e mahnitëse» 3).

Në artikullin «Zë mjeshtri», gazeta e Glasgow shkruante: «Megjithëse «Kufoma e gjallë» e L. Tolstojt është paraqitur në gjermanisht, është një gjë e mrekullueshme të dëgjosh A. Moisiun në këtë shfaqje... Është një zë magjepsës, një zë i fuqishëm, i mrekullueshëm dhe i përthyeshëm me një kuptim të madh dhe të gjërë» 4).

«Zoti Moisi, - shkruante «Manchester Guardian», - vetë do të luajë një pjesë të një cilësie më të përmbajtur javën tjetër, kur ai do të na japë «Hamletin». Nderkaq, ai ka mahnitur një publik të tërë».

Në atdheun e Shekspir, ishte krejt e natyrshme që publiku të priste me interes të madh «Hamletin», në interpretimin e të cilit ai kishte parë shumë artistë të talentuar dhe që tani i jepej rasti të bënte krahasime.

«Për vetë anglezët, - shkruante gazeta «Pester Llojd» - shfaqja e

(vijon në f. 13)